

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

67.

TOKAJ MÁSODSZOR

A parókia ajtója becsukódott előttem. Száz ágra süttött a nap, de nékem befüggönyözött a káplán szava, aki három kurta mondatban értésemre adta Béres Béla sorsa fordulását. Azt, hogy véle már nem beszélhetek. De hát Tokajból, hogy mehetnék el a róla való ismeretek nélkül?

A tokaji napokon velünk tartott Pap Miklós múzeumigazgató. Tudom a házához vezető utat. Mint minden, közművelődésben évtizedek óta megmártogatott ember, nyitja ajtóját, figyelmét, készségét előttem. Magyarázom, nem annak az ismert tételnek hajtóereje szalajtott ide, ha ló nincs, számár is jó, hanem évekkel korábban már kértem a segedelmét. Akkor is, most is szétárja kezét, ami azt jelenti, készen áll a kívánalmakra.

— Annál is inkább kezemre esik, mert közel negyven év óta foglalkozom választott szülőföldem történetének minden mozzanatával, s nem titkolum, könyvet írok róla, közel vagyok a befejezéséhez.

— Ami nagy baj! Az jó, hogy könyvet írsz, sokan hozzáférünk legalább a tudnivalókhöz, hanem az orcátlanság lenne, ha én elcsípdésnék annak a szépen megkelesztett, kikerekített kenyértésztaájából!

— Ha már a kenyéreképekben válogatunk, hadd mondjam meg, az mindenki számára ehető akar lenni. Azután ez még azért nem kész. A kisütéséhez is idő kell. Harmadszor, igen gyöngé kis cipócska lenne a kelesztésem, ha akárhány közleményre való megcsappantaná akár mennyiségét, akár minőségét. Még jót is tesz neki.

Az idegenforgalom föllendülésével sok ezer turistának, sok-sok előadásban elmondom ismereteimet, s magam is észreveszem, hogy kerekedik, ízeseedik a mondandóm.

— Örülök. Mert lopni nem szeretnék, ha eddig nem tettem, vagy nem fogtak meg rajta.

— Semmi lárifári. Hol kezdjük?

— Az elején.

— Tokaj hamarébb itt csücsült a Nagykopasz tövében, mint ahogy világgá ment a hírneve. A török hódoltságig a szerémségi borok csurogtak szét az ország borivóinak poharaiba. A tokaji bor létezett persze, de semmi különösebb tulajdonságot nem hurcolt magában.

Tokaj bizonyosan Probus római császár légióinak nagy szőlőkultúráját ide-telepítő munkálkodása idején is venyigézett, de sem mennyiségben, sem minőségben nem érdemelte meg, hogy jegyezzék létét.

Ezen a borvidéken az ősszőlők fájának fosszilis maradványait föltárta a tudomány, ami annak bizonyítéka, hogy a szőlőgyümölcs vadon termő mivól-

tában is fölkapaszkodott a tájék hegyeire, lankáira. Amikor jöttek a honfoglalók, itt már találkoztak erjesztett levével, éltek is vele, ahogy a korok krónikásai hitet tesznek róla. Az ötödik században már találkoztak a mámorító itallal, hiszen a bor szavunk is ótörök eredetű, ami a Meotis partjain való sátorlakó korunkból jött velünk.

Noé bárkájának tartalmát ne leltározzuk. Szőlő is tárolódott benne. A mitológia szerint Mózes, keresvén az ígéret földjét, földterítőket küldött szét, akik rudakon hozták az óriási szőlőfürtöket. Az ókori népek keresztben kasul ismerték a szőlő termesztését, a belőle való lé kezelését, a vele való élést. Valahol közöttük bolyongtak a mieink. Megkóstolták. Megszerették. Vándor nép mivoltukban nem babrálta a természetével. De tudták, mi lakozik benne.

Tokaj tehát kész borral várta a honfoglalókat. Mióta készülődött a fogadásra? Évtízmillióig. Amikor jöttek, a Zempléni hegyvonulat vulkáni kúpja, a Kopasz, a Tisza, a Bodrog karjában az Alföld síkjára könyökölve, terített asztallal várta őket.

A mondott sok millió év alatt titáni erők dolgoztak Földünk mai arcának kialakításán. Minden kutató fantáziáját izgatja, milyen is lehetett a világ, amikor még itt pipált a most csöndeskésen üldögélő tűzhányó.

A mexikói, 1943-ban kitört Parucutin vulkán tevékenységének legfőbb adatait leírta dr. Pantó Gábor geológus:

Percenként 1300 tonna láva, 1200 tonna törmelék.

Az izzó lávával borított terület 24,8 km².

A lávaár legnagyobb vastagsága 245 méter.

A napi gáztermelőds 13 600 tonna.

A lávaár sebessége öt méter percenkénttől egy méter óránkéntig.

A füstoszlop magassága 8000 méter.

Egyes kőbombák maximális súlya 100 000 kg.

A kidobált kövek repülési magassága 1250 méter.

A láva hőfoka 1200 °C.

A lávatartály mélysége 40 km.

Kilenc évig működött, 4300 méter magas kúpot épített, elpusztított két várost.

Valami ehhez hasonlatos munkálkodás teremthette meg a világszerte híres Tokajhegyalja borvidékét, ami alatt ma 28 szőlőtermelő községet értünk.

A törvényesen védett zárt terület fogalma a történelem során többször változott.

Az 1801. évi megyei Statutum 22 községet számít ide: Tállya, Golop, Rátka, Mád, Zombor, Ond, Tarcál, Tokaj, Keresztur, Kisfalud, Szegi, Bénye, Tolcsva, Liszka, Vámosújfaló, Zsadány, Olaszi, Patak, Ujhely, Toronya, Szántó, Horváti.

1837-ben a helytartótanács 15 községben állapította meg a tokaji borvidéket: Tállya, Mád, Zombor, Ond, Tarczal, Keresztur, Kisfalud, Szegi, Erdőbénye, Tolcsva, Liszka, Olaszi, Patak, Ujhely, Toronya.

Mai hazánk ábécés beosztásának tükrében a következő képet kapjuk a termőterületek hektáiraival.

1. Alföldi borvidék	115 000
2. Badacsonyi borvidék	1 700
3. Balatonfüred—Csopaki borvidék	1 400

4. Balatonmelléki borvidék	1 400
5. Bükkaljai borvidék	3 200
6. Egri borvidék	3 400
7. Mátraaljai borvidék	11 700
8. Mecseki borvidék	1 500
9. Mór—Császári borvidék	2 600
10. Somlói borvidék	400
11. Soproni borvidék	1 100
12. Szekszárdi borvidék	900
13. Tokajhegyaljai borvidék	5 000
14. Villány-Siklósi borvidék	2 000

Összesen: 151 300

1979-es összesített adatokkal szolgálók. E szerint a világban 43 bortermelő országot tartanak számon 10 millió hektáros területtel, amelynek hozadéka 368 millió hektoliter volt. Földünk négy legnagyobb bortermelő országa Európában virul: Olaszország, Franciaország, Spanyolország, Szovjetunió.

A táblázat meghatározza a magyar borok helyét Európa borainak mennyiségi mutatóiban.

	Szőlőterület 1000 ha 1979.	Bortermelés évi átlaga millió hl 1976—1979.
Albánia	12	0,2
Ausztria	56	2,9
Bulgária	181	3,7
Csehszlovákia	43	1,4
Franciaország	1225	65,7
Görögország	194	5,4
Jugoszlávia	246	6,3
Luxemburg	1	0,1
Magyarország	174	5,1
Málta	1	—
Német Szövetségi Köztársaság	98	8,7
Olaszország	1379	70,2
Portugália	390	8,4
Románia	290	7,9
Spanyolország	1719	31,6
Svájc	13	1,2
Szovjetunió	1254	29,1
Összesen	7275	248,0

Tokajt nem éppen a bor teremtette. Az Alföld és a hegyvidék találkozási pontján vízi és szárazföldi utak kereszteződésében tanyázik. A Tisza forgalmi jelentősége évszázadokon át sokszorosa volt a mainak. Itt raktározódott a máramarosi só, a szálfa, a fűrészelt áru, s innen rakodtak a szárazföldi utakra szánt szállítmányok. E tények, s az utolsó négyszáz évben elhíresedett bora olyan városteremtő erővel növesztették Tokajt, hogy a 16. század elején kilenc más hegyaljai településsel együtt — Tarcal, Mád, Szántó, Vámosújfalú,

Pácin, Keresztúr, Szegi, Tiszaladány, Búd sorában mezővárosi jogállású településsé lépett elő. Tehetősebb szőlősgazdák kúriákat, kastélyokat építettek, amelyek a kor minden kényelmi eszközével, művelődésre való alkalmatosságával rendelkeztek.

Tokaj három ország határán tanyázott, ami békés időszakban nagy előnyét szolgálta, háborúk során a veszítet okozta. Ismereteink szerint több mint harmincszor cserélt gazdát, a sikertelen ostromoktól eltekintve, amelyek azonban rendszerint a polgárvasos elfoglalásával és kirablásával jártak. Különösen az 1527—1567 közötti időszak volt viharos. 1567-ben rövid időre török kézre jut. Az 1561-ben végrehajtott összeírás egyetlen családot talál lakóhelyén, a többi a környék pincéiben, löszbe vájt barlangjaiban húzódott meg.

Viszonylag békésebb periódus után 1604-ben Básta romboltatja földig. Ebben az évben Tokaj pusztja hely, az összeírók nem találtak élő embert a romok között. Mindezek ellenére a pusztítások után, az ostromok közti — gyakran csak 2—3 éves — szünetekben a város ismételtén újjáépült. De közben fékezte gazdasági, társadalmi fejlődését a szőlőtermő területek birtoklásáért folyó kíméletlen tusakodás a tokajiak, a szabad királyi városok polgárai, a nemesség és a kamara között.

1720-ban a szőlőtulajdonosok fele nem tokaji, mégis másfélszer annyi szőlőjük van, mint a helybélieknek. Amiből nemcsak a bor jó minőségére lehet következtetni, de arra is, hogy az idők múlásával valóságos dicsőség volt tokaji szőlőparcellával bírni.

A vagyonosodó idegenek nem Tokajban éltek, nem volt érdekük a város fejlesztése. A bora, haszna kellett. A borkereskedésért is állandóan fojtogatták egymást a haszonra leső felek. A Felső-Tisza-vidéki görög kereskedők 1667-ben kapták kiváltságlevelüket. Számuk akkor nem éri el a tíz családot, ám rendszeressé teszik a távolsági kereskedelmet, amely kicsi fejlődést jelent a városnak. Amikor Debrecen és Szatmárnémeti kikergeti a görög kereskedőket, azok nagy számban áttelepülnek a kamarai tulajdonú Tokajba. Közel száz éven át tartják kezükben a borok kiviteli forgalmát. Törökországbéli áruikat ló- és öszvérkaravánok sokaságával szállítják Zimonyon át Pest-Buda, Bécsnek, megürült máháiakban visszafelé viszik a magyar borportékát lefelé. Egy-egy útjuk hetekig tartott, sokféle veszély leselkedett rájuk a rablástól az állatpusztulásig. Ám a sikeres utak nagy jövedelmet jelentettek. Tokajban templomot, iskolát, szépművű emeletes házakat építettek, melyeknek fölsején keleti kényelmű otthonuk volt található, az alsó részekben a raktárak, istállók. A három, műemléknek minősített görög ház vastag falaiba faajtók, vasrácsos ablakok épültek. A falakat és a mennyezetet festmények díszítették. Nem hiányzott házaikból a képekben gazdag ikonosztáz.

A tokaji kereskedők kompániába szerveződve éltek. Mint szórvány, a leggörögösebb pesti központjukkal tartották erős kapcsolatukat, ahol iskolájuk működött, jó nevű tudós tanárokkal, akik könyvkiadással is foglalkoztak. Életre való okos kereskedelmet űztek, ami révén komoly vagyon halmozódott föl a kezükben, ám azt nem mindig fektették be, hanem szülőhazájukba vitték. (1772-ben megtiltották a görögök kereskedelmi tevékenységét.) Élt közöttük iparúzó paplanos, asztalos, gombkötő, kovács. Vagyonukat szőlőbirtokba fektető görögök is maradtak itt, a Konstantinosok, Kefalák, Pacsók. Nemességet szerzett Papademos Kharis, alias Szervácski, és mások. Némelyek véglegesnek tekintve választott hazájukat, összeházasodások révén elmagyarosodtak.

A görög kompánia kereskedelmi tevékenységét a bécsiek irigykedése Mária Teréziával 1772-ben betiltatta. Nyolc év múltán kezdik templomukat, iskolájukat fölépíteni, amiből az látszik, hogy kiváltságuk ugyan megszűnt, de kereskedelmi munkálkodásuk s jövedelmük virult. Iskolájukban könyvtárat tartottak fenn, amiben Comenius Orbis pictusa görög nyelven is szerepelt.

A görög megnevezés nem a legtisztább fogalmat takarja. Görögnek értették akkor a görögkatolikus szerbeket, albánokat, örményeket, ami magyarázhatja azt a tényt is, hogy mind idegenek, egymás segítségére tudtak lenni. A görög templomok helyét az orosz borvásárló bizottság engedte át a fölösztatott görög kolóniának.

A tokaji bor íze a háborús rablások révén is szétömlött az értő szomszédos hatalmak poharaiba, serlegeibe. A cári udvar évszázadok óta ismerte, kedvelte Tokaj levét. Az 1600-as évek elejétől rendszeresen rendelik, jobb főúri lakodalmak tokaji nélkül nem is igazán előkelők.

II. Rákóczi Ferenc, a legnagyobb hegyaljai szőlőbirtokos, hordószám küldte a szövetséges udvarnak az ajándékborokat, ám pénzért nem volt hajlandó árulni. Önérzetes levélben utasítja vissza az ilyen kérést: „... mi nem kucpkedünk, sem magunkat olyan állapotokba nem elegyítjük!”^f

Nagy Péter cár udvara annyira nélkülözte a tokajit, hogy venyigét és vincelléreket kért, nagy ültetvényeket telepítettek, de a tokaji vessző idegen országban nem tudott tokaji bort csurrantani. Hiányzott neki az otthoni vulkánikus talaj, a napfény, a klíma, a pincék páratartalma és a nemespenész.

Maradt tehát továbbra is a szomszúság és a kilincselés. 1733-ban az új uralkodónő, Anna Ivanovna véget vet a nélkülözésnek. Cári ukázzal létrehozhatja Tokajban az orosz borvásárló bizottságot. Annak élére kinevezik Fjodor Visnyevszkij alezredest. Mellérendelnek egy század erejű kozák katonát. Tolcsván a laktányjuk. Az aggodalmasabb részletes parancs értelmében 90 évre szóló szőlőbérleteket kötnek, pincéket vásárolnak. Termelik, szüretelik, kezelik a cár asztalára illő borokat. Szárazföldön a Visztuláig tengelyen szállítják, a folyón vontatják Gdanzskig, ott átrakják tengeri hajóra, amely Szentpéterváron juttatják a tettek helyére.

A hatvanöt éven át működő tokaji borkövetség a legjobb évjáratú borokat szállította réveken, vámokon át a cári pincéig. A szokásos évi mennyiség 150—200 hordóra rúgott, de némelykor gyorsfutárok siettek a megrendelő Erzsébet cárnőnek a kedvére, aki a Visnyevszkijjal való személyes levelezésének utóiratában, 1745. november 5-én közli:

„És ha egy módja van, küldjön futárral legalább három antalt, (három 75 literes hordó), amelyet sehol sem tudok beszerezni, pedig én a nélkül nem tudok megenni, miként ön is tudja.”

Tardy Lajos tanulmányából ismerjük a tényt, hogy a borkövetség eredeti megbízatásának teljesítése mellett jeles művelődési missziót is betöltött. Szívesen támogatta az orosz és ukrán diákok magyarországi tanulmányait, akár csak a kijevei akadémia hallgatóit. Közreműködésükkel fordították le Mogyi metropolita katekizmusát magyarra.

E missziónak fő mozgatója volt Grogorij Szkovoroda, aki a bizottsági kolónia kántorául kereste kenyerét, de sokoldalú egyéniség lévén, zenész, költő, filozófus, görögül, latinul, németül jól beszélő, gyalog bejárta Magyarország területét, kapcsolatot keresett az akkori nevesebb tudósokkal.

Az utolsó orosz borkövet Gorev Száva magyar nőt vett feleségül. Három gyerekük született. A követség megszűntével a fia hazatért a szülőapával, de a két lány itt ment férjhez, itt maradtak örökre.